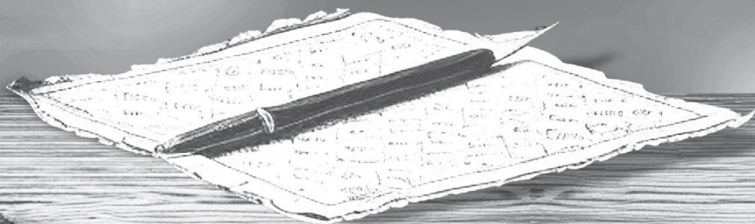

מנחם זיגלבוים

סוערות בדממה

מסירות נפשן של נשים יהודיות גיבורות
מאחורי מסך הברזל

כתיבה ועריכה: מנחם זיגלבוים
הגהה: יערה פריד
תמונות: ארכיון מנחם זיגלבוים; גנזך קידוש ה'
עיצוב ועימוד: אברהם רייניץ
ציור השער: דניס פלצ'נקו

מהדורה ראשונה: תשע"א
מהדורה שניה: תשפ"ג

© כל הזכויות שמורות
ניתן להשתמש בסיפורים שבספר
אך ורק עם ציטוט מקור הזכויות

053.5473772

אימייל: editor@1book.co.il

להזמנות: 1book.co.il

אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת

"כאן המקום להזכיר אודות אחינו בני ישראל הנתונים במצור ובשביה, ובלשון הרגיל בפי עמא דבר, כדאמרי אינשי – "מאחורי מסך הברזל".

"ולכל לראש – לשון זה ("מאחורי מסך הברזל") מזכיר תיכף ומיד אודות הלשון הידוע "אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים", ואדרבה: עניין זה פועל צמאון ותשוקה באופן נעלה ביותר.

"לכן, יהי רצון שבקרוב ממש

יצאו ממצור ושביה זה, ויקויים אצלם היעוד "קהל גדול ישובו הנה", בתוככי כלל ישראל שיצאו ממצור הגלות, ויתירה מזו: מכיוון שאצלם היה ה"מיצר" גדול יותר משאר המקומות, הרי גם היציאה מן המיצר תהיה באופן נעלה ומהיר יותר. על דרך מאמר חז"ל "כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר", ועד שזוכים להמשכת וגילוי המרחב העצמי "ענני במרחב י"ה" – בפועל ובגלוי, למטה מעשרה טפחים.

"ומהעניין ד"מסך הברזל" שאינו למעליותא – יבואו לעניין ה"ברזל" דקדושה, כדאיתא בכתבי האריז"ל ש"ברזל" ראשי תיבות בלהה רחל זלפה לאה – ד' נשי (ושפחות) יעקב, ביחד עם שרה ורבקה, וכל הנשים הצדקניות שבזכותן יוצאים מהגלות, כפי שהיה ב"ימי צאתך מארץ מצרים" – "בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו אבותינו ממצרים", שהן העמידו את כל עם ישראל, "בנערינו גו' בבנינו ובבנותינו". דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה, ומזה מובן, שגם הגאולה מגלותנו זה תהיה בזכותן של נשי ישראל".

(שיחת שבת פרשת האזינו, שבת שובה, תשד"מ)

שלמי תודה

בשער הספר, חובה נעימה היא להודות לרבים שסייעו ועסקו בגיבוש הספר ובהכנתו לקראת הוצאתו לאור עולם. הכול הכירו, בלי יוצא מן הכלל, בחשיבות פרסום הסיפורים והזיכרונות, ונענו בהתלהבות לסייע ככל יכולתם

לגבי שרה זילברשטרום, שבהיותה מנהלת מכללת "בית רבקה", סייעה והעניקה רוח עידוד לפרויקט כולו

לנשים והבנות שראיינו את הנשים בסקרנות, בהשתאות ובהתפעמות עצומה, ועמלו בכל לבן להעלות את הדברים על הכתב באותנטיות המקסימלית:

תרצה לוי, מאיה סקורי, דבורה אלפרוביץ, לבנת קטורזה, מלכה איזנבך, דינה סגל, בת-שבע סגל, רבקי זלמנוב, מלי רייניץ, רבקה שפירא, והרה"ח ר' שניאור זלמן ברגר.

תודה רבה ומיוחדת לכל נשות מסירות הנפש, אמיצות הלב ואבירות הרוח, שהתראיינו ואף הגידו לאחר מכן את הפרקים.

משנה תודה לאברהם ישעי רייניץ על העיצוב ועבודת הגרפיקה הנאה, וכן על האוון הקשובה והעצה הנכונה לכל אורך הדרך.

ואחרונים חביבים: רעייתי רותי תחי וילדיי האהובים חני תחי דוד שי. שנזכה לגדלם לתורה ולחסידות מתוך נחת, אושר והרחבה עד בלי די.

תהי משכורת כולם שלמה מעם ה'

פתח דבר

ספרים רבים וסיפורים אין־ספור נכתבו על אודות יהודים וחסידים שמסרו נפשם על שמירת תורה ומצוות בכור ההיתוך מאחורי מסך הברזל. אולם מעטים הם הסיפורים שסופרו על נשים יהודיות, ונשות החסידים, ומסירות נפשן לשמירת הגחלת היהודית.

בשל כך, יש בכרך הנוכחי משום ייחודיות וחדוש בסיפור ותיעוד חיי מסירות־הנפש של נשים צדקניות. דור זה של נשים מיוחדות אלו הולך ופוחת, ועל כן נחוץ היה להעלות עלי גיליון, ולהנציח את יריעת חייהן כדי שהדור הבא ילמד, ישכיל וידע, כיצד נשים השליכו חייהן מנגד; עד כמה גדולה הייתה מסירות נפשן של האימהות היקרות שעשו הכול, יחד עם בעליהן, לשמור על הגחלת היהודית, ולגדל דורות נוספים מתוך רוח טהרה של תורה, יראת שמים וחסידות. הן היו "עזר כנגדר" בפשטות המושג.

חלק חשוב ועיקרי בספר זה, מהווים הסיפורים שסופרו מפי בעלות המעשה בראיונות שנערכו עמן, או עם נשים אחרות שהכירו את הגיבורות מקרוב.

זאת חשוב לציין, כי אין בכוונת הספר לספר את יריעת חייהן של הנשים, אלא להביא קטעי חיים מאלפים ומחכימים, שיהוו נר מאיר לדורות הבאים. משום כך, אין אחידות בסיפורים המוגשים: יש אשר סופרו בארוכה ויש בקצרה; יש שנכתבו כמונולוג אישי ויש כסקירה; יש פרקים המתפרשים על פני עשרות שנים ויש על פני זמן מועט.

הסיפורים והמאורעות השונים מסופרים מזווית ראייתן של

הנשים, ועל כן ייתכנו כפילויות; אולם אין העיניים שוות, וכל אחת ראתה את המאורעות מזווית מבט אישית מקורית.

הצד השווה בכולם: סיפורי מסירות נפש על חיים של יהדות וחסידות מתוך אומץ, נחישות וזקיפות קומה יהודית-חסידית.

חלק מגיבורות הספר שסיפרו בגוף ראשון את קורות חייהן, הסתלקו מאתנו במשך הימים. מכל מקום, עדויותיהן המרגשות והאוטנטיות נשארו עמנו. עובדה זו רק מעידה עד כמה חשובה ונחוצה מלאכה זו, תיעוד והצלת קורות ימי מסירות הנפש ההם בטרם יהיה מאוחר מדי. ולוואי ויהא זה שכרי.

יהיו דמויותיהן מעשיהן ומסירות נפשן, אור מאיר, מחנך ומאלף לדור הבא של נשי ובנות ישראל.

מנחם זיגלבוים

יום הבהיר ראש חודש כסלו, חודש הגאולה, תשס"ה

מרת שרה קצנלבוין הי"ד

מסירות נפש לחינוך הילדים / מאסר ורצח באישון ליל / פעילותה / מסירות ללא גבולות / ניסיונות ליציאה מעמק הבכא / נתנה את הפספורט ונשארה מאחור... / המאסר / המשפט / פגישה אחרונה / סוף דבר

מרת שרה קצנלבוין נולדה ביום כ"ו בתשרי תרנ"א ברודניא, בבית משפחת רסקין, משפחה שידועה בקשריה המיוחדים עם אדמו"רי חב"ד. קשר זה בא לידי ביטוי בהתכתבות רצופה עם האדמו"רים, ובעובדה ששום צעד מצעדיה של המשפחה לא נעשה ללא ברכתו והסכמתו של הרבי.

חינוך הילדים בבית היה על טהרת הקודש, קפדני מאוד ונטול כל פשרות. ההורים דאגו לכך שצאצאיהם ימשיכו לצעוד באותה הדרך שסללו להם אבות המשפחה.

בית המשפחה היה פתוח תמיד לרווחה בפני אורחים ומרי נפש. על כך מספר בנה של מרת שרה, ר' יהושע קצנלבוין, ששאל פעם את אמו מדוע בריאותה תמיד לקויה? השיבה לו אמו, כי בהיותה ילדה, ערב אחד הגיעו לבית הוריה אורחים רבים ומספר המיטות לא הספיק לכולם. כיתר בני המשפחה, נתנה את מיטתה לאחד האורחים בעוד שהיא עצמה הצטנעה באחת הפינות על הרצפה הקרה. אותו לילה חלתה בצורה קשה ומאז החלה לסבול מהצטננויות תכופות שמהן סבלה כל ימי חייה.

אביה החסיד הרב חיים בן-ציון ע"ה רסקין, היה חסיד נלהב. לאחר

נישואיו התגורר בעיר רודניא שהצטיינה בכך שהייתה כולה עיר של יהודים וחסידיים (חוץ ממשפחות בודדות של גויים). משפחת רסקין גרה בעיר במשך עשר שנים, עד שהרוח החופשית שנשבה באותה עת ברוסיה הגיעה אף לרודניא, והצעירים החלו פורקים מעליהם עול תורה. אחד הסימנים לכך היה הקמתו של "חדר מתוקן" ברוח ההשכלה המודרנית.

הרב חיים בן ציון רסקין

ר' חיים בן-ציון יחד עם חברו ר' ברוך שלום כהן, יצאו למלחמת חרמה נגד ה"חדר". הם לא נחו ולא

שקטו עד שביטלו את המזימה ובמו ידיהם השליכו החוצה את הספסלים החדשים שהוכנסו לחדר (ספסלים אלו ביטאו באותה תקופה את ה"תחדשות").

בחששו שמא יתחברו בניו עם אותם צעירים פורקי עול, החליט ר' חיים בן-ציון לעשות צעד מכריע; לעזוב את רודניא היהודית ולחזור לעיר הולדתו גיזאטסק – עיר גויית מובהקת, כיוון שחשב שדווקא שם יקל עליו לחנך את בניו לפי רוחו, מבלי לחשוש להשפעתם המזיקה של חברים.

על אודות אותה תקופה התבטא באוזני בניו: "אילו הייתי יכול, הייתי לוקח אתכם, בורח ומתחבא על אי בודד הרחק ממקום יישוב, עד שתגדלו..."

על חסיד זה התבטא האדמו"ר הריי"צ: "גר לו יהודי ליד מוסקבה, בכל יום משכים הוא בשעה ארבע ללמוד תורה, ולפני זה אומר

תהלים ושופך דמעות כמים. ועל מה הוא בוכה? הוא מבקש רחמים מה' יתברך שילדיו ונכדיו ילכו בדרך הישר..."

אם המשפחה, מרת דבונאי ע"ה, הייתה אשה צדקת. נכדה הרב יעקב יוסף רסקין העיד עליה כי "תמיד החשיבה עצמה כאילו היא השפלה מכל ברייה אשר על פני האדמה. משום כך אהבה מאוד לשרת ולקרב כל אדם באשר הוא, מבלי להתחשב במעלתו, אם גדול ואם קטן. היא האכילה והשקתה מאות נערים ובחורים מבלי להתחשב בגודל הטרחה, אדרבא, היא התאמצה בכל כוחה להעניק לאורח מכל טוב. לא הייתה לה הנאה גדולה יותר מלראות מישהו אוכל או שותה בביתה..."

לא יפלא אפוא שהורים שכאלה הצליחו להשריש בילדיהם את ההכרה בייחודם כיהודים וכחסידיים. מהם שאבה בתם, ה"מומע שרה", את הכוחות הרבים שנדרשו לה במאבקה למען הצלת יהודים וחסידיים ברוסיה, בה בשעה שהשלטון הקומוניסטי הצר את צעדיה ואיים על חירותה ואף על חייה.

מסירות נפש לחינוך הילדים

בהיותה בת שמונה-עשרה נישאה לחסיד ר' מיכאל קצנלבויגן, מתלמידי ישיבת "תומכי תמימים" שלמדו בליובאוויטש.

ר' מיכאל היה מקושר בכל נפשו ומאודו לרבי הרש"ב נ"ע, ואף זכה לקירובים מצידו. רעייתו, ה"מומע שרה" הייתה מקורבת אף היא לבית הרבי, ובייחוד לרבנית שטערנא שרה, אשת האדמו"ר. בחגים של חודש תשרי, מיד לאחר חתונתם, שהה הזוג הצעיר בבית הורי החתן בליובאוויטש.

בשמחת-תורה הלכה "מומע שרה" להקפות בבית הרבי. הרבנית קירבה אותה מאוד, ואף נתנה לה את מקומה בשורה הראשונה, כדי שתוכל לראות טוב יותר כיצד רוקד הרבי בצוותא עם בנו. לאחר התפילה וההקפות הזמינה אותה הרבנית לביתה, שם זכתה לשמוע קידוש מפי הרבי ולטעום מכוס הקידוש ששלח הרבי לרבנית.

את ר' מיכאל ניתן היה למצוא רוב שעות היום עומד בפינתו עטוף בטלית

ר' מיכאל ורעייתו שרה קצנלבוין, במרכז, עם ילדיהם

ועטור בתפילין כשהוא שקוע בתפילתו, בעוד רעייתו שרה נטלה על כתפיה את ענייני הבית והפרנסה, ובראש וראשונה – החינוך החסידי של ילדיה.

על הדאגה לחינוכם מספר בנה ר' יהושע: "בשנים תרצ"ב-תרצ"ג, כאשר הקומוניסטים ומרעיהם הייבסקים השתוללו במלוא עוזם כדי שיהודים ישלחו את ילדיהם לבתי ספר ממשלתיים, שלחו אותנו ההורים מן הבית לנדוד בערים רחוקות ולמקומות מסתור שונים כדי שנלמד שם תורה.

"בשלב מסוים חזרנו הביתה; ההורים כה דאגו שלא נידבק חלילה ברוחות הכפירה שבחוק, שמצאו לנכון להביא אל ביתנו שישה בחורים מבוגרים מתלמידי הישיבה בליובאוויטש, וביתנו שימש להם כאכסניה לתורה ותפילה, והם גם דאגו לכל צורכיהם. ההורים לא התחשבו כלל בנטל הגדול הכרוך בפרנסת שישה בחורים, ולא

הביטו על כך שמצבם הכלכלי קשה בלאו הכי. הם נטלו על שכמם נטל זה באהבה, וזאת למען ישמשו בחורים יקרים אלה סמל ודוגמה לילדיהם, מהם ילמדו וכן יעשו..."

בנוסף לנטל הכלכלי הכבד, היה חשש רב, ואף סכנת נפשות, לאכסן בבית בחורי ישיבה. אם היה נודע על כך לשלטונות, היו מענישים את מארחיהם בעונשים כבדים ביותר. אך בעיניהם חינוך הילדים היה מעל לכול, והם סיכנו עצמם ממש למען מטרה זו.

מאסר ורצח באישון ליל

באותה תקופה נערך סבב מאסרים לעשרות חסידים שמעולם לא חטאו ולא פשעו. המצב הקשה אילץ את כולם לרדת למקומות מחבוא עד יעבור זעם. לא היה צריך הרבה כדי להיאסר; די היה לאיש להיות מעוטר בזקן, חבוש בכיפה על הראש או לבוש בטלית-קטן. "פושע" כזה התחייב מיתה או במקרה טוב יותר, 10-20 שנות מאסר עם עבודת פרך...

המאסרים והרדיפות לא פסחו על משפחתה של ה"מומע שרה", משפחת קצנלבוניגן.

באחד ממוצאי השבת בשנת תרצ"ח, נעצר בעלה ר' מיכאל בביתו שבעיר סטארי-רוסיה, לא הרחק מלנינגרד. יחד עמו נאסרו חסידים רבים רק בשל היותם יהודים שומרי מצוות. באותן שנים לא היה חטא כבד מזה.

"עווננו" של ר' מיכאל היה גדול משל כולם, כיוון שהואשם כי קיים קשרים עם שניאורסון (אדמו"ר הרי"צ) – שנחשב בעיניהם לגדול ה'אנטי-מהפכנים' נגד המשטר הקומוניסטי.

לאחר מאסרו, ניסו בני המשפחה להתעניין אצל כל אדם שרק היה יכול אולי לספק להם פיסת מידע על אביהם. אך הרשעים האפילו על פרטי מאסרו, וכך בני המשפחה לא הצליחו להשיג אף פירור מידע על אודות גורלו.

סביר להניח שהוא נרצח יחד עם שאר חבריו הקדושים והטהורים, זמן

קצר לאחר היאסרם. גרסה אחרת טוענת כי הובילו אותם למכרות פחם מסוכנים במעמקי האדמה, ושם, בשל התנאים הבלתי אנושיים ששררו במקום, נפחו הקדושים את נשמותיהם הטהורות.

תהא נפשו הטהורה, ונפשות חבריו הקדושים, צרורות בצרור החיים!

גם אז, לאחר שנלקח ממנה בעלה ראש המשפחה באכזריות, לא אמרה "מומע שרה" נואש, והמשיכה לעמוד על משמר חינוך בניה למען ילכו בדרך התורה והמצוות. היא נשאה על שכמה את עול הבית הכבד, עד שזכתה להשיא את בניה ובנותיה לכלות ולחתנים יראי שמים המקפידים על קלה כחמורה.

פעילות

עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ד, התגוררו "מומע שרה" ובני משפחתה בקובנה. בעקבות מאורעות המלחמה העתיקו את מגוריהם לליובאוויטש, שם ניהלה "חדר" מיוחד שנפתח בעבור חמישה-עשר ילדים שהגיעו מרוסטוב הרחוקה כדי לקבל חינוך יהודי. במקביל עבדה במטבח של ישיבת "תומכי תמימים" במקום.

בזמנה הפנוי ניהלה "מומע שרה" עסקים משגשגים שסיפקו את כלכלת ביתה בכבוד. למרות זאת, הייתה רחוקה מחיי מותרות, ועל אף ערכו הרב של הכסף באותם ימים, לא שמרה "מומע שרה" לעצמה אף לא מטבע מיותרת. את כל כספה פיזרה בין מוסדות החינוך השונים ובין משפחות רבות של נזקקים.

על מסירותה של ה"מומע שרה" לכל יהודי – מסופר רבות. הנה סיפור אחד שסיפרה נכדתה גב' רבקה כהן מקרית מלאכי. סיפור זה ממחיש את מסירותה ותושייתה למען הזולת:

באחת מנסיעותיה הרבות ברכבת, הבחינה בבחור בעל הופעה יהודית-חסידית טיפוסית שהיה נראה שרוי במצוקה. על שאלתה

מדוע הוא מודאג, השיב כי הוא נוסע ברכבת ללא כרטיס, וחושש מהצפוי לו אם הכרטיסן יתפסנו ללא כרטיס. כששמעה את דבריו, הרגיעה אותו באמרה כי אל לו לדאוג ובעז"ה היא תשיג לו כרטיס.

מה עשתה? ניגשה להתיישב באחד המקומות הפנויים בקרון הסמוך לקרוננו של הבחור, ומיד בתחילת הנסיעה הוציאה את כרטיסה והציגה אותו בפני יושבי הקרון כשהיא שואלת בדאגה מעושה האם הכרטיס הזה אכן מתאים ליעד שאליו רצתה להגיע. היא הוסיפה ופנתה לכולם בשאלתה זאת. רק לאחר שווידאה כי כל יושבי הקרון מודעים למציאותו של הכרטיס וליעד נסיעתה, העבירה אותו בחשאי לבחור וחזרה לשבת במקומה הראשון.

בשעת הביקורת, כאשר המבקר ביקש לראות את כרטיסה, החלה לעשות עצמה כמחפשת אותו בתיקה תוך כדי אמירת מילות דאגה על הכרטיס שנעלם. יושבי הקרון שהבחינו במצוקתה מיהרו לאשר את דבריה, כי אכן ראו שהיה ברשותה כרטיס מתאים. למבקר לא נותרה ברירה אלא להאמין לדבריה ולצאת מהקרון...

כך הצליחה "מומע שרה" בתבונתה לפעול לטובתו של עוד יהודי אחד מני רבים.

תחום פעילות נוסף שבו עסקה במסירות נפש, היה הצלתם של ילדים יהודיים מבתי יתומים סובייטיים. אין ספק מה היה עולה בגורלם של אלו אם היו נשארים שם – הם היו אובדים לעם ישראל לנצח.

כדי להמחיש פעילות זו, נביא את סיפור הצלתה המרגש של מרת מינה ריבקיין מכפר־חב"ד:

מינה נולדה לאביה ר' זושא מרגולין ולאמה מרת נחמה. בימי ילדותה גרה עם הוריה ועם אחותה בעיר באברויסק שברוסיה הלבנה. חייהם זרמו על מי מנוחות עד שהגיעה לגיל 11. באותה שנה בה פרצה מלחמת העולם השנייה. "בשנה זו נלקח אבא לשרת בחזית הרוסית. זמן קצר לאחר מכן נפטרה אימא, ואני ואחותי הוכנסנו לבית יתומים באזור העיר טשקנט. בית יתומים זה היה מיועד לילדים קטנים. כאשר גדלתי והגעתי לגיל ארבע-

עשרה, הוחלט להעביר אותי ל'אורט' – אף הוא מוסד ליתומים, אך בו ניתן גם לרכוש מקצוע שיסייע לי בעתיד.

"מנהלת המוסד החדש הייתה יהודייה מלנינגרד, ובאחת משיחותיה עם הילדים שאלה אותי אם אני זוכרת כתובות השייכות לקרובי המשפחה. זכרתי מהיותי ילדה קטנה את כתובתם של דודי, הרב יעקב יוסף ומרת דרייזא רסקין שהתגוררו בלנינגרד. מסרתי את הכתובת למנהלת, וזו שלחה לשם מכתב בו יידעה אותם על מקום הימצאי. בתגובה התקבלה ידיעה שהמכתב לא הועבר ליעדו כיוון שבני הזוג אינם מתגוררים עוד בכתובת הרשומה. מאוחר יותר שלחה המנהלת את שמי למרכז לחיפוש קרובים. בהשגחה פרטית עשה כן גם הדוד הרב יעקב יוסף, וכך נודעה לי כתובתו החדשה באלמא אטא שבקזחסטן – לשם ברחו בעת הפצצת לנינגרד.

"מיהרתי לשלוח מכתב לדודה שלי ובו סיפרתי על גיוסו של אבא לצבא ועל פטירת אימא. במענה למכתבה כתב לי הדוד שלעת עתה אין ביכולתו לספר לאשתו – דודתי – על פטירת אחותה, כיוון שהיא הולכת בוכייה כל הימים בדאגה לשלומה. הוא הבטיח לדבר עם אחותו הפעלתנית מרת שרה קצנלבוֹיגן, ולבקשה לבוא להוציא אותי משם.

"לאחר תקופת ציפייה מתוחה, הגיעה "מומע שרה" לבית היתומים כשהיא מלווה בחסיד ר' מאיר זרחי וביקשה לפגוש אותי. בפגישתנו סיפרה ה"מומע" כי היא אחותו של הדוד ר' יעקב יוסף וכי הם באו לקחתני. למרבה אכזבתם נתקלו בסירובה של המנהלת לאחר שזו ביררה את דרגת קרבת המשפחה בינינו. היא החליטה שאין סיבה להוציא אותי מהמקום בו אני לומדת מקצוע שיוכל להועיל לי ברבות הימים.

"באכזבתי הרבה טענתי כי אין הדבר נכון, וכי לא אחסר לאיש במקום הזה, ובין כך ובין כך לא ירגישו בהימצאי או בחסרוני. למרות בקשתי סירבה המנהלת להוציא אותי, והשניים עזבו את המקום לא לפני שהשאירו לי לביבות שאת טעמן הערב אני זוכרת עד היום... השניים הבטיחו לי שישובו במהרה לשחרר אותי מן המקום.

"במשך ימים ארוכים חיכיתי לבואם. כל ערב עליתי על יצועי באכזבה עמוקה – למה הם לא באים.

"חלפו ימים רבים והתחלתי לגנוז את חלום השחרור. חשבתי שנשכחתי מלב כל ונותרתי בודדה בעולם הגדול.

"באחד הבקרים כשקמתי, נדהמתי לגלות ששמלתי החדשה שקניתי בכספי הפרטי, נגנבה ממני. ישבתי על המיטה ופרצתי בבכי. לפתע נפתחה הדלת ולמרבה תדהמתי נכנסה "מומע שרה" לחדר והודיעה לי שבאה לקחת אותי עמה. נתתי לה את ידי, ומבלי להודיע לאיש יצאנו מהבניין (כנראה שיחדה את האנשים הנכונים) ועלינו על מכונית המשא שנשאה את סחורותיה של הדודה.

"לאחר נסיעה ארוכה, רבת טילטולים, הגענו לביתה בסמרקנד. מאז גרתי בביתה כחצי שנה יחד עם אחייניותיה, כאשר היא דואגת לכל מחסורנו ומפרנסת אותנו באותן שנות רעב קשות.

"אני זוכרת שרוב הזמן ששהיתי בביתה, היא עצמה כמעט ולא נראתה שם. היו אף לילות שלא ישנה בבית. כל אותו הזמן הייתה עסוקה בפרנסת הבית או בפעילותה הענפה והחשאית, שרק מעטים ידעו את טיבה.

"עד היום אינני מבינה כיצד בדיוק הצליחה "מומע שרה" להוציא אותי מבית היתומים, אך בכל פעם שאני חושבת על כך, אני מצטמררת מחדש לעצם המחשבה מה היה קורה לולא הייתה באה לקחתני משם, והייתי נשארת בבית היתומים ומתחנכת ח"ו כשאר בנות הגויים – – –"

מסירות ללא גבולות

ימי מלחמת העולם השנייה.

העיר סמרקנד שבאוזבקיסטן הפכה להיות מרכז לחסידי חב"ד מרחבי רוסיה. היא שימשה לחסידים כעיר מפלט מפני גייסות הגרמנים שכבשו בסערה שטחים נרחבים מאדמת רוסיה.

נהירת המוני הפליטים לסמרקנד, הפכה את החיים בה לקשים. קשה היה להשיג דירה ראויה לשמה, להתפרנס כפי הצורך ולהשיג מזון. רבבות פליטים התגוללו ברחובות סמרקנד ללא קורת גג לראשם, כשהם רעבים וחסרי כל. הרעב, הזוהמה והצפיפות בדיוור גרמו להתפשטות מחלות מידבקות שהפכו עד מהרה למגפות, שפגעו ללא רחם בפליטים החלשים והמורעבים.

רב במיוחד היה סבלם של היהודים פליטי פולין הכבושה. בתי הקברות של סמרקנד, טשקנט וערים נוספות, מלאו בקבריהם של יהודים אלה. בטשקנט אף נאלצו לפתוח בית קברות חדש שיכיל את גופותיהם הרבות.

בשנים קשות אלה ניתן ליהודים פסק זמן מהרדיפות ומהמאסרים הרצופים מדי אנשי הנ.ק.וו.ד. וכך יכלו יותר בקלות לקיים תורה ומצוות. מצב זה איפשר ליהודים להתחיל מיד בהקמת מוסדות חינוך חדשים. תחילה הקימו חיידר לתשב"ר ואחר כך הוקמה גם ישיבה קטנה וגדולה. התלמידים חזרו לספסלי הלימודים ושבו לשמוע שיעורים בתלמוד ובחסידות מפי ראשי הישיבה המשפיעים והמחנכים.

"מומע שרה" מצאה אפוא כר נרחב לפעילות ענפה לחינוכם של בני הדור הצעיר לתורה וחסידות, למרות התנאים הבלתי-אנושיים ששררו במקום. היא נטלה על כתפיה את האחריות לאחזקת הישיבה ותלמידיה הרבים, דאגה להשגת תקציב, לפעילותה הסדירה של הישיבה וכן מזון לתלמידיה – משימות שכל אחת בפני עצמה הייתה בלתי אפשרית כמעט.

מספר הרב יעקב נח לישנר מירושלים:

"כשנפתחה הישיבה בסמרקנד, למדו בה עשרות בחורים פליטים. אני אישית למדתי בישיבה ולנתי בביתה של 'מומע שרה' יחד עם אחיינה ר' לייב רסקין ומספר בחורים נוספים. הייתה זו תקופת רעב והמחסור במזון נתן את אותותיו. קושי זה לא הרתיע את 'מומע שרה' מלדאוג לנו ה'תמימים' פליטי המלחמה; תמיד הצליחה

למצוא דרכים להשיג מעט אוכל שישקיט את רעבונו, וכל זאת על מנת שנוכל להמשיך ללמוד ללא הדאגה התמידית שכרסמה בכולם – מאין יבוא הלחם.

”ביתה היה פתוח בפנינו, התלמידים, בכל עת שרצינו לחמם את נפשנו בהתוועדות רעים חסידית, למרות הסכנה שבדבר.

”דאגתה של ‘מומע שרה’ אלינו הייתה כדאגת אם לבניה וככזו היא זכורה לכולנו”.

באותה תקופה היה נדרש להעביר כספים מעיר לעיר, על מנת להחזיק את הישיבה. השלטונות ראו בחומרה את המסחר בכספים ”שחורים”, ומי שנתפס ב”עוון” זה, העונש שהיה צפוי לו על כך היה מוחלט וחד-משמעי – מוות! למרות הסכנה העצומה, ”מומע שרה” הייתה מעבירה את כספי הישיבה מעיר לעיר במסירות נפש ממש. היא אפילו סירבה לקבל תשלום בעבור שירות זה.

ניסיונות ליציאה מעמק הבכא

בסוף שנת תש”ד (1944) נחתם הסכם בין ממשלת פולין הזמנית לממשלה הרוסית על החזרת הגולים אזרחי פולין – 250,000 איש לפי האומדן – למולדתם. הממשלה הסובייטית התחייבה להסיע על חשבונה, ברכבות מיוחדות (“עשאלונים”), את כל הפליטים שירצו לחזור לפולין.

עם סיומה של המלחמה בשנת תש”ה (1945), החלו השלטונות הרוסים לארגן את המבצע האמור. הזכות להירשם כנתין פולני ניתנה לכל מי שהייתה בידו תעודה המעידה על היותו יליד פולין. לאותם הנתונים ניתנה גם רשות לצרף אליהם בני זוג סובייטיים ושאר בני משפחה.

”רוחב לבו” של סטאלין נבע מכך שרבות פליטים פולניים מתו בתחומי רוסיה בשנות המלחמה בשל רעב ומחלות. הוא לא רצה שהממשלה הפולנית תדע את אשר עולל לנתיניה בזמן המלחמה, והעדיף להשלים את המכסה באזרחים סובייטיים שבאו בקשרי משפחה עם הנתונים הפולניים.